

Sienten nimet sienestäjän oppaana

Tämän tekstin tarkoitus on luoda katsaus nykysuomalaiseen sienestykseen ja sienien tunnistamiseen kielitieteen valossa. Toisin sanoen päämääränä on selvittää, millä tavoin kielitiedettä voidaan käyttää hyväksi silloin, kun aloitteleva sieniharrastaja haluaa oppia sienien ominaispiirteitä niiden tunnistamista varten. Näkökulmana artikkelissa ovat sienten nimeämisperusteet, nimien metaforiset merkitykset ja eräiden sanojen etymologia. Ensisijaisena tarkastelun kohteena ovat sienten oppitekoiset nimet, mutta joissakin yhteyksissä esillä on myös kansanomaisia nimityksiä sekä tieteellisiä nimiä.

1. Oppitekoiset nimet

Erilaisia sienilajeja maapallolla on karkeasti laskien 100 000. Kaikille näille on nykyisin olemassa omat tieteelliset nimensä, joiden avulla lajit erotellaan toisistaan: esimerkiksi 'suppilovahveron' nimi on *Cantharellus tubaeformis* < lat. *cantharus* 'pikari', *tubaeformis* 'trumpettia muistuttava'; 'keltavahvero' *Cantharellus cibarius* taas korostaa sienen ravintoarvoa < lat. *cantharus* 'pikari', *cibarius* 'ravinnoksi kelpaava' (Holmberg–Marklund 1998, 60, 62).

Sienten tieteelliset nimet ovat varsin nuoria, sillä luonnontieteiden eri aloille nimeämissysteemin vuonna 1758 kehitellyt Carl von Linné ei osannut päättää, kuuluivatko sienet eläin- vai kasvikuntaan (Holmberg–Marklund 1998, 16). Itse asiassa Linné ei vaivautunut ottamaan selkoa, mitä sieniä klassiset nimet tarkoittivat, ja hän sijoitti sienet systeemiinsä mielivaltaisesti aiheuttan siten sekasortoa, jota myöhempi sienitiede joutui korjaamaan (Rautavaara 1947, 131).

Linnén luokittelua on kuitenkin sovellettu myös sienikunnan nimeämisessä siten, että kukin sienilaji saa kaksi nimeä: suku- ja lajinimen, joiksi Linné valitsi merkitykseltään sopivia latinan tai kreikan sanoja. Ensisijaisesti käyttöön otettiin lajien vanhoja, vakiintuneita nimityksiä tai tarkoitetta muuten kuvailevia sanoja. Jotta nimiä olisi tiedeyhteisössä käytetty yhtenäiseen tapaan, jokaiseen

nimeen liittyi myös tarkka kuvaus siitä lajista, johon nimi viittasi. (Luonnontieteellisen sanaston kehityksestä ks. lisää Häkkinen 2000, erit. 258.)

Tieteellisten nimien lisäksi useilla sienillä ovat myös omat oppitekoiset suomenkieliset nimensä – ei kuitenkaan kaikilla. Oppitekoiset nimet ovat tätä nykyä varsin täsmällisiä ja vakiintuneita, vaikka ne ovatkin melko nuoria moneen muuhun alaan verrattuna. Oppitekoisten nimien perustana voidaan pitää Toivo Rautavaaran taloustieteellistä tutkimusta *Suomen sienisato* (1947), johon hän on koonnut siihen asti kirjallisuudessa käytetyt suomenkieliset nimet. Koska monille lajeille on ollut käytössä useita rinnakkaisia nimiä, on Rautavaara osoittanut erikseen, mitä hän piti suositeltavana. Näin käyttöön on vakiintunut muun muassa *mustarousku*, jonka rinnalla ovat esiintyneet *tatarisieni*, *sikarousku*, *ryssänsieni*, *mustalaissieni*, *tervasieni* ja *kivisieni* (Rautavaara 1947, 493).

Rautavaaran (1947, 438) toivoma oppitekoisten nimien vakiinnuttaminen alkoi vuonna 1949, jolloin Suomen Sieniseura ja Suomen Biologian Seura, Vanamo, perustivat ensimmäisen nimistötoimikunnan. Se aloitti työnsä sekasortoisessa tilanteessa, jossa monilla tavallisillakaan lakkisienillä ei ollut suomenkielistä nimeä. Suosituilla ruokasienillä taas oli monta rinnakkaisnimeä – esim. *herkkutatti* tunnettiin ainakin nimillä *hepotatti*, *löpö* ja *oravikko*. Ensimmäinen nimistötoimikunnan nimiluettelo ilmestyi vuonna 1953, ja siinä oli nimetty sellaiset sienet, joita esimerkiksi kokonsa, yleisyytensä, käyttönsä tai myrkyllisyytensä vuoksi pidettiin huomionarvoisina. Tämän nimistötoimikunnan työtä täydennettiin vielä 1970- ja 1980-luvulla, jolloin saatiin luetteloitua 2079 sienilajia. Luettelon ulkopuolelle ovat jääneet muun muassa nääpikät ja haprakkaat, koska niitä tunnetaan huonosti. Myös mikrosienet ovat luetteloimatta. (Ulvinen ym. 1989; myös Härkönen 1996.)

Ilmeisesti kaikki oppitekoiset sienennimet ovat vähintään kaksiosaisia: niissä on perusosa (*keltava hvero*) ja määriteosa (*s u p p i l o vahvero*). Tieteellistä nimitystä oppitekoiset nimet poikkeavat pintarakenteeltaan siten, että suomenkielisessä nimessä tavalla tai toisella yhteen kuuluvien sienten ryhmä, heimo tai suku käy ilmi perusosasta, kun taas tieteellisessä nimessä vastaava informaatio sisältyy alkuosana esiintyvään sukunimeen, esim. *Agaricus* 'herkkusienet'. Yhtenäisen rakenteen, ulkonäön tai muun ominaisuutensa puolesta omaksi lajikseen luettavien sienten lajinimi (esim. *arvensis*) puolestaan vastaa suomenkielisen nimen määriteosaa *p e l t o herkkusieni* 'Agaricus arvensis'.

Sanojen määrite- ja perusosan tunnistaminen eittämättä auttaa aloittelevaa sienestäjää. Esimerkiksi *rousku*-perusosa tarkoittaa sellaisia sieniä, jotka usein erittävät valkoista maitiaisnestettä ja joiden malto murtuu hyvin helposti. Jos taas *rousku*-sanana määriteosana on *kangas*, pitäisi sientä etsiä kankailta. Sienen nimi siis kertoo, millaisesta eliöstä kulloinkin on kyse. Tätä tietoa sienestäjä voi käyttää hyväksi saalistusmatkoillaan: *k a n g a s tattia* etsitään kan-

kailta, *v o i tain* tunnistaa voin kaltaisesta kellertävästä pillistöstä.

2. Kansanomaisten nimien variaatio

Tätä nykyä käytössä olevat oppitekoiset sienten nimet eivät aina ole samoja nimiä, joita kansalaiset käyttävät arkipuheessaan. Sen sijaan kansankielessä on käytössä lukuisia erilaisia rinnakkaisnimityksiä, jotka poikkeavat oppitekoisista nimistä siten, että ne ovat itsenäisesti syntyneitä ja ovat usein myös vanhempia kuin kirjakielen oppitekoiset nimet. Tosin rinnakkaisnimityksiä on käytetty myös monissa varhaisimmissa suomen kielen sanakirjoissa ja siennioppaissa, mutta niin kuin Helena Rautalan (1995, 269–272) katsauksesta käy ilmi, olivat vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen nimitykset toisinaan sisällöllisesti ristiriitaisia ja sumeita: esimerkiksi voidaan vain arvailla, että Reinholmin suomalaisten kasvinnimien luettelossa vuonna 1851 esiintyvä *kalliosieni* eli *karsku* tarkoittaisi jotakin jäkälää. (Nykyisin käytössä olevista rinnakkaisnimistä ks. Edelman 1989.)

Kansankielessä esiintyville sienten nimille on ominaista, että niistä ei aina käy ilmi, mihin ryhmään sieni kuuluu. Niinpä etenkin vanhimpien ihmisten kielessä *rouskut* edelleen ovat *sieniä*: puhutaan *karvasienestä*, *kangassienestä*, *haapasienestä* jne. Jotkut taas tyytyvät yhä puhumaan pelkästään *myrkky-sienistä*, *ihmissienistä* ja *eläinten sienistä*. Toisinaan kansanomaiset nimitykset ovat kuitenkin olleet myös varsin vakiintuneita – jopa niin tunnettuja, että ne ovat olleet oppitekoisten nimien mallina. Esimerkiksi Rautavaara (1947, 489, 493) päätyy 'Lactarius flexuosus' ja 'Lactarius trivialis' -sienten nimeämisessä kansankielen mukaiseen tulkintaan. Aikaisemminhan 'flexuosus'-sienet oli opaskirjoissa nimetty *haaparouskuksi*, ja vastaavasti nykyisin haaparouskuna tunnettu 'trivialis' oli nimetty *metsärouskuksi*. Tämä nimitys oli kuitenkin kansalle kaikkialla vieras ja keinotekoinen. Koska trivialis-rouskut silti ovat Suomessa karvarouskun ohessa tärkeimpiä ruokasieniä, Rautavaara päätyi kyseisen sienilajin nimeämisessä vakiintuneen käytännön kannalle ja nimesi lajin *haaparouskuksi*; 'flexuosus'-sienet hän nimesi sienien kasvupaikan mukaisesti *nurmiruskuiksi*.

Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmissa (SMSA s.v. *sieni*) kansankielen kirjava nimeämissysteemi ilmenee esimerkiksi siten, että Jaakkimassa on tunnettu *sienen* nimellä vain *karvalaukku*; erikseen ovat olleet *korvasieni*, *kärpäsieni*, *leppäsieni* ja *haapasieni* – muut sienet ovat olleet *tatteja* (Antti Kilpiö 1932). Lopella puolestaan kielentallentajan informantti on todennut, että ”*sieniä* syödään vanhastaan. Niitä otetaan kolmea lajia: *ihmissieniä*, *haapasieniä* ja *voisieniä*. *Tatteja* ei syödä.” (Elna Portin 1937.) Kansankieleen kuuluva variaatio käy ilmi myös erään joutsenolaisen informantin tiedonannosta: ”näist nimist mie en oo peril, jot mikä näist nimist ois olt vanha nimi,

ko toist sanoot toiseks ja toist toiseks” (Elsa Kuhila 1962). Nykyisistä oppitekoisista nimistä poikkeavia muotoja edustavat esimerkiksi sellaiset Orimattilassa tunnetut sanat kuin *leivikaissieni*, *lehmänsieni*, *kalliosieni*, *haapasieni* ja *leppäsieni* (Tauno Vuoristo 1948). Rääkkylässä parhaana on pidetty *karvalaukku*; muita tunnettuja sienii ovat olleet *lepperoinen* ’kangassieni’, *sikosieni* ’haapasieni’, *lehmotatti*, *valkea rousku*, *musta rousku* sekä *korvasieni* (Erkki Huhtinen 1959).

Kansanomaisten sanojen kursorinen tarkastelu johdattelee vihdoin päätelmään, jonka mukaan murteellisia nimiä on vain sellaisilla sienillä, jotka on syystä tai toisesta katsottu nimeämisen arvoisiksi. Niin kuin Irja Seppänen-Pora (1979, 79) mainitsee, esimerkiksi Karjalassa on vanhan perinteen mukaan poimittu vain joko *tatteja* tai *sieniä*. Tällainen jaottelu oli tarpeen, koska tatit poikkesivat näöltään ja maultaan kokonaan muista sienistä. Tateista erikseen nimettiin mm. *jurakki*, *poroviekko* ja *hepotatti*; sienimetsät puolestaan kasvoivat *haapa-* ja *karvalaukkuja*, *karva-* ja *verkarvalaureja*, *voi-* ja *maitoruusteja*, *tervasieniä*, *sirajeskija* (kirpeä hapero) ym.

3. Aistit ja nimeämisperusteet

Jos sienten nimeämisperusteita tarkastellaan nimenomaan sanojen perusosan mukaan, tärkeimmät ruokasienet hahmottuvat helposti muutamaiin pääryhmiin: tatteihin, rouskuihin, haperoihin, vahveroihin, orakkaisiin, vahakkaisiin ja niin edelleen. Pääryhmien ulkopuolelle toki jää yksittäisiä sienennimiä, esim. *haarahelttä* tai *limanuljaska*, jotka oikeastaan ovat ainoat sukunsa edustajat ja ovat siten liian vähälukuisia muodostaakseen varsinaisia nimipesyeitä.

Nykysienestäjän näkökulmasta nimien perusosat ovat sillä tavoin läpinäkemättömiä, etteivät ne paljoakaan kerro sienien ominaisuuksista, jos sienestäjä ei varta vasten ole opetellut esimerkiksi haperojen tuntomerkkejä. Nimitysten ja koko sienikulttuurin iän kannalta perusosan merkityksen etymologia on kuitenkin ensiarvoisen tärkeä kysymys, ja palaan keskeisimpiin perusosiin ja niiden alkuperään myöhemmin artikkelini luvussa 5.

Sienten nimeämisessä määriteosan motivaatio on vivahteikkaampi kuin perusosan järjestelmällinen biologinen nimeäminen. Määriteosien tarkastelussa nimittäin käy selväksi, että sienten nimeämisessä tärkeitä ovat erilaiset aistimukset: sienet tunnistetaan aina jonkin aistimuksen avulla, ja sen perusteella ne useimmiten myös nimitään. Ehkä tärkein aistimuksista on näkö, johon vetoavia ovat sienien muotoa tai väriä luonnehtivat nimet, esim. *voi tatti*, *pikku rousku*, *kult rousku*, *harma rousku*, *musta rousku*, *kelta hapero*, *vihersuppilo hapero*, *musta vahakas*, *harmaa kirjo vahakas* ja *viiru valmuskä*. Luonteeltaan tällaiset nimet ovat sikäli konventionaalisia, että sanan merkitys ikään kuin on sen osien summa: *mustarousku* on rousku,

jonka lakilla on musta väri. Juuri säännönmukaisuutensa vuoksi konventionaaliset nimet ilmaisevat sängen eksplisiittisesti, millaisesta sienestä on kyse. Tässä mielessä kyseiset nimet poikkeavat huomattavasti kuvaannollisesti annetuista metaforista nimistä.

Näköaistimuksen lisäksi sienten nimet vetoavat makuun, hajuun ja tuntoon. Maun perusteella nimensä ovat saaneet ainakin *sappiatti*, *mantelihapero*, *herkkutatti* ja *ikätti*, jonka *äikä*-määrite viittaa sienien polttavaan piparjuuren makuun (ks. NS s.v. *äikäjuuri*, *-tatti*). Hajuun yhdistyvä muun muassa *akritsirousku*, *sillihapero* ja *haisuhapero*; tuntoon, mutta myös näköön, assosioituvat *samettiatti*, *silkki valmuska* ja *limanuljaska*.

Erilaisien aistimusten lisäksi nimeämisperusteena pidetään sienien keskeistä käyttötapaa: *lehmän tatti* on ennen muuta lehmän ruokaa; *kärpäsienti* taas on käytetty kärpäsmyrkkinä (Tverin Karjalan kärpässiennistä ks. Härkönen 1998, 54). Kasvuaiakin käy nimeämisperusteeksi: *halla vahakas* on sienioppaiden mukaan nimenomaan kylmien syyspäivien sieni (Luukkonen–Peltoniemi 1995, 79); samoin *syys valmuska* on myöhäissyksyn sieni.

Kasvupaikan tai isäntäpuun mukaan nimettyjen sienten ryhmä on laaja. Siihen kuuluvat mm. *nurmi tatti*, *nurmi rousku*, *nurmi nahikas*, *meriherkkusieni*, *koivun- ja haavan punikkitatit*, *koivu rousku*, *koivuhapero*, *kuusiherkkusieni*, *koivunkanto sieni* ja *kuusi lahokka*. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomautettava väärintulkinnan mahdollisuudesta. *Leppärouskut* nimittäin eivät suinkaan kasva missään lepikossa vaan kosteahkossa havumetsässä, ja tavallisesti puhutaankin *kuusen- ja männyn leppärouskusta* (Holmberg–Marklund 1998, 168–170). *Leppä* näiden rouskujen nimessä viittaa siihen, että sienien maitiaisneste on väriltään punertavaa, ja vanhastaan (NS s.v.) *leppä* on ollut 'veren' kiertoilmaus. 'Vereksi' kyseinen balttilainen lainasana on ilmeisesti ajautunut siksi, että lepän kuoresta on saatu veren väristä punaruskeaa väriainetta (Häkkinen 1999, 48). Näin *leppärouskun* nimeämisperusteeksi lopulta hahmottuu ensisijaisesti näkö, ei kasvupaikka. – Vastaavasti myös *haaparousku* assosioituu lähinnä väriin, ei niinkään isäntäpuuhun tai haavikkoon kasvupaikkana. Pikemminkin se on sekametsien sieni, mihin kenties aiempi oppitekoinen *metsäsieni* myös viittaa (< 'sekalaisessa metsässä kasvava sieni').

4. Metaforisia nimiä

Kirjaimellisesti tulkittavien sienennimien lisäksi on joukko monitulkintaisia metaforisia nimiä (jossain määrin myös *leppärousku* kuuluu tähän ryhmään). Niissä on kyse kielenkäytön ominaisuudesta, jossa puhuja näkee kahden erillisen asian välillä jotakin yhtäläisyyttä ja muodostaa tämän yhtäläisyyden

pohjalta vertauskuvallisen uudissanan (metaforisuudesta esim. Koski 1992; myös Varis 1998, 100–108). Sienten nimissä metaforisuutta havaitaan ensisijaisesti sanojen määräteosassa. Niinpä esimerkiksi *korva sieni* ei ole *jal-ka sieneen* verrattava korvassa kasvava sieni vaan ulkomuodoltaan korvaa muistuttava tarkoite. Niin kuin tiedetään, korvasienelle ovat ominaisia erityiset poimut, jotka muistuttavat korvakäytävän suun alueita ja rustoja. Juuri nämä poimut ovat niitä ominaisuuksia, jotka oikeuttavat 'Gyromitra esculentan' (kr. *gyros* 'kiemura', lat. *esculentas* 'syötävä') nimeämisen *korvasieneksi*.

Metaforiselle nimelle on ominaista, että se korostetusti tuo esille vain joi-takin sienien ominaisuuksia. Esimerkiksi lahottajiin kuuluvalla *isokaulussie-nellä* ei ole mitään varsinaista kaulusta, vaikka sen lakin alapuolella onkin rengas, joka joidenkin mielestä voi muistuttaa kasvojen alla olevaa kaulusta (ks. esim. Luukkonen–Peltoniemi 1995, 116). Tuntomerkinä rengas on kui-tenkin vain yksi isokaulussienien ominaisuus, sillä lajin voi tunnistaa myös epämiellyttävästä, pilaantuneen voim hajuista.

Metaforiset nimet jakautuvat kahteen ryhmään siten, että joko koko nimi tai vain määräteosa on metaforinen. Esimerkiksi *korva sienessä* vain *korva* on metaforaa; *piispanhiippa* taas on kokonaisuudessaan metaforinen. Sanasta *piispanhiippa* ei siis voi nähdä, että kysymyksessä on ylipäänsä sieni; *korva-sieni* sen sijaan kertoo suoraan jotain myös tarkoitteensa laadusta. Vastaavasti *kehnäsieni* on metaforinen nimi siinä mielessä, että nimen perusosana on täy-sin konventionaalinen *sieni*; samalla määräteosa ilmaisee vertauskuvallisesti, että kyseessä on helmiäishohteinen sieni, jonka pinta ainoastaan muistuttaa hilsettä (NS s.v. *kehnä* 'hilse, nöyhtä, köhnä').

Vaikka siis *kehnäsieni*, *isokaulussieni* ja *korvasieni* ovat vain osin metafo-ria, myös niiden vertauskuvallisuus edellyttää tulkintaa: kaikki eivät välttä-mättä hahmota kaulusta isokaulussienien jalassa eivätkä kaikki näe korvasie-nessä mitään korvan kaltaisia piirteitä. Itse asiassa sienioppaatkin ovat vies-tinnällisesti sillä tavoin monitulkintaisia, että esitelty sienten tuntomerkit ovat usein varsin subjektiivisia näkemyksiä. Niinpä *korvasienestä* on poronhoito-alueella sanottu, että etäältä katsottuna se muistuttaa poron jätöksiä.

Metaforisten nimien luokittelussa kannattaa huomata, että myös tällaiset nimet alistuvat samoihin nimeämisperusteisiin kuin kirjaimellisestikin tulkit-tavat nimet: esimerkiksi *leppärousku*, *isokaulussieni* ja *korvasieni* vetoavat näköaistimukseen. Metaforisissa nimissä sanan ja sen tarkoitteen välinen suhde on kuitenkin sen verran sumea, että esimerkiksi *piispanhiippa* täytyy ensin nähdä, ennen kuin tietää, että sienien lakki todella on hiippa- tai satulamainen kolkka. Toisaalta *piispanhiipassa* on havaittavissa myös nimenantajan sana-leikkittelyä siinä mielessä, että piispanhiipan nimeäjä ehkä on huvittanut sie-nen ja kirkollisen henkilön välisen yhtymäkohdan havaitseminen.

Osaltaan *piispanhiippa* tukee sitä käsitystä, että komiikka ja huumori ovat toisinaan tärkeitä nimenannon motiiveja luontosanastossa: varsinkin eläimil-

le on annettu humoristisia kiertoilmauksia, esim. *parkkari* 'jänis', *koukkunokka* 'metso'. Usein leikkittely perustuu joihinkin seksuaalisiin mielteisiin, esim. *kehräsieni* tunnetaan kansantajuisesti *pippelisiemenä* ja *mummon yömyssynä* (Holmberg–Marklund 1998, 165). Vastaavasti *ukonsienen* nimi liittyyne siihen, että nuorena ukonsienen munanmuotoinen lakki jalkoineen on mielletävissä miehen sukupuolielimeksi (ks. Luukkonen–Peltonen 1995, 104); samaan sukuun kuuluva toinen laji on vastaavasti nimetty *akansieneksi*, vaikka siinä ei ole havaittavissa – ainakaan helposti – ukonsienen kaltaista seksuaali-assosiaatiota.¹

Mahdollista on sekin, että kirjaimellisesti tulkittavalla sienennimellä on myös metaforisia synonyymejä. Niinpä *karvarouskun* näköön perustuva nimeäminen selittyy sillä, että kyseisellä sienellä on karvan kaltaisia muodostumia, nukkaa (vrt. esim. *nokkosen poltinkarvat*). Kun *karva*-sanana kirjaimellisiin merkityksiin jo sinänsä kuuluvat kasvien lankamaiset muodostelmat, niin myös *karvarousku* hahmottuu yksitulkintaiseksi ydinkielen nimeksi. Sillä on kuitenkin myös metaforinen synonyymi, *karvalaukku*, joka perustuu siihen, että varsinkin nuorena kyseinen rousku on kääntynyt sisään niin, että sienien lakki muistuttaa jonkinlaista laukkuja. Metaforisia määriteosia puolestaan esiintyy murteissa: Limingassa puhutaan *partasienestä* (Paavo Kytökorpi 1932).

5. Nimien perusosien etymologiaa

Jossain määrin sieniharrastaja saattaa hyötyä sienten nimien etymologiasta. Sanojen alkuperän selvittäminen on paikallaan nimenomaan sellaisten nimien yhteydessä, joiden alkuperäinen merkitys on häipynyt nykypuhujan kielitajusta ja joissa nimien merkitykset ovat muuttuneet läpinäkymättömiksi (läpinäkymättömyydestä ks. Kiviniemi 1990, 12–13). Tosin on huomautettava, että sienten nimien kehitystä ei ole helppo seurata, koska sekä sienitiede että sienten erikieliset nimet ovat aikojen kuluessa muuttuneet (Rautala 1995, 275). Muutoksia on syntynyt muun muassa sen johdosta, että monet sienisuvut on jaettu useampiin ja uusia lajeja tulee yhä esille (Edelman 1989, II).

Itse *sieni* kuuluu vanhimpaan sienisanastoon, mutta sen alkuperäinen merkitys on hieman arvoituksellinen. Sanana *sieni* jäljittyy suomalais-ugrilaiselle kaudelle ja sen etymologinen vastine löytyy muun muassa vogulin ja ostjakin kielistä. Tämä ei kuitenkaan todista mitään täsmällistä sienien syömisestä, sillä sanan alkuperäismerkitys on 'kääpä', mistään muusta ei ole selvää näyttöä. (Ks. Häkkinen 1990, 89–90, 182.)² Yksittäisen sanan esiintyminen etäsu-

¹ Rautala (1995, 279) tosin arvelee, että nimityksen takana on ukonsienen suuri koko: suomen kirjakielissä *ukko*-sana usein osoittaa isoutta.

kukielten joukossa ei siis todista, että se palautuisi peräti uralilaiseen tai suomalais-ugrilaiseen kantakieleen tai että sana kantakielissä olisi edes ollut nykyisessä merkityksessään (Kulonen 1996, 14).

Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmien perusteella *sienen* levikki on varsin laaja. Itse asiassa nykymerkityksessä *sieni* tunnetaan kantasuomessa-kin, ja kirjallisia viitteitä siitä on jo Agricolalla (ks. SSA). Huomattava silti on, että eräiden länsimurteiden alueella *sienellä* on oma synonyyminen (SMSA s.v.) *siena*-vastineensa. Itämurteissa *sienalla* taas tarkoitetaan kaskenpoltossa käytettävää ylimääräistä polttopuuta, 'seunaa' (NS s.v. *siena*, *seuna*). 'Sieneinä' *siena* on tunnettu muun muassa Sammatissa vielä 1950-luvulla, jolloin *sienaa* pidettiin alkuperäisenä nimityksenä. Kuitenkin Sammatissa jo tuolloin puhuttiin "vallan *siäniist* herrasväen tapaan". (P. Lietzén 1958.)

Sienten tunnistamisessa *sienen* etymologia ei siis ole kovinkaan valaiseva. Sen sijaan kiinnostavaa on, että Jusleniuksen sanakirjassa 1745 esiintyvän (SSA s.v.) *tatti*-sanan alkuperänä pidetään samaa sanaa kuin viron *tatt* 'räkä, lima'. Merkityksen muutosta voisivat kuvastaa viron *tatikas* 'tatti' (oikeammin siis 'limakas') ja yhdyssana *venetatt* 'lehmäntatti' ("venäjänräkä"). Vastaavasti suomen *lehmäntatti* olisi alkujaan 'lehmänräkä'. Tällainen merkitysmuutos käy hyvin ymmärrettäväksi, kun tiedetään, että sateella tai vanhana tatit ovat melkoisen limaisia, joten kyseessä voi olla eräänlainen metaforinen merkitysmuutos (sanojen alkuperäisistä merkityksistä ks. Häkkinen 1990, 47–48).

Rouskujen tunnistamisessa sanojen historian selvittäminen tuo esille, että (SSA s.v.) *rousku* osoittautuu äänteellisesti motivoituneeksi ja onomatopoeettisen *rouskaa*-verbin johdannaiseksi. Sukukielissä *rouskaa* tavataan ainakin Aunuksen karjalassa muodossa *rouskuo* 'rouskua' ja vepsässä *rouskahtada* 'rouskahtaa'. Suomessa sanotaan, että esimerkiksi *hanki tai risukko rouskaa kulkieessa*; myös *syödä rouskutetaan* ja *hampaat rouskuvat*. Mitä ilmeisimmin rouskusienien ja rouskaamisen välillä on havaittu sellainen analoginen yhteys, että katkaistaessa tai muserrettaessa myös *sieni* rouskahtaa. Niinpä äänen synnyttäneet eliöt voidaan nimetä *rouskuksi*, ja lopulta sienten nimeämisperusteisiin on tullut mukaan vielä viideskin aistihavainto – kuulo. Tosin kyseessä voi olla näköaistimukseenkin perustuva metaforinen nimitys, sillä suomen murteissa (SMSA s.v.) *rousku* on myös 'rusto', luuta pehmeämpi, kimmoisa tukikudos. Väriltään rusto on vaalea, juuri rouskun jalan ja mallon värinen.

² Kaisa Häkkinen varoittaa tekemästä mitään jyrkkiä johtopäätöksiä myös 23.5.2001 tiedusteluuni vastaamassaan sähköpostiviestissä. Mielenkiintoista kuitenkin on, että taulan raaka-aineena käytetty kääpä silti kuuluu sienikunnan joukkoon. *Sienen* alkuperäinen merkitys siis on kuulunut samaan merkityskenttään kuin nykysuomessa. Unkarilaisten lähteiden mukaan äänteellisesti *sienen* vastine olisi (EWUng 1995 s.v.) *szén* 'hiili'. Tulkinta on kiistanalainen (ks. SSA s.v. *sieni*), ja joka tapauksessa sanan merkityskenttä on eri kuin nykyisin.

Sanana *rousku* on varsin nuori ja länsimurteiden alueella tuntematon vielä 1900-luvun alkupuolella. Itse asiassa useimmat sienennimien perusosat ovat uusia ja oppitekoisia, kuten esimerkiksi *keltava hvero* (ks. Rautala 1995, 278). Sen taustalla tosin on itämerensuomen (SKES ja SSA s.v.) *vahveroinen* 'karvarousku' ja sen variantteja (alkuperäinen kanta on ollut joko sanassa *vahva* tai *vaha*). Kantasuomalaisessa merkityksessään *vahveroinen* esiintyy vielä Lönnrotin sanakirjassa (1880), jossa annetaan ymmärtää, että kyseessä on 'rousku', erityisesti *karvarousku*. *Vahvero*-sanojen myöhempi käyttö poikkeaa kuitenkin Lönnrotin tulkinnoista, ja uudemmissa oppikirjoissa *vahvero* on oman sukunsa nimitys juuri *keltavahverossa* 'kanttarelli' ja *suppilovahverossa*. Merkitysmuutos 'rouskusta' *cantharellus*-nimiin selittyy kansankielessä esiintyvien 'kanttarelli'-nimien horjumuudella: puhuttiin muun muassa *keltasienestä*, *ruskosienestä* ja *ruskuaisesta* (Rautala 1995, 278). Toisaalta on voinut tapahtua niin, että kun *vahveroinen* tai *vahvonon* 'karvarouskuna' havaittiin muiden rouskujen, *maitosienien*, kaltaiseksi, täytyi kyseiselle sienilajille kehittää uusi, biologisesti täsmällisempi nimi. Vastaavasti *vahveroinen*-sanan käyttö jäi tarpeettomaksi, ja se vapautui kokonaan toisen sieniryhmän nimien perusosaan. (Leksikon merkitysmuutoksista Lyons 1977, 255–256; myös Koski 1983, 31–34.)

Vahveron tavoin monivaiheinen etymologia on oppitekoisella *limanuljaskalla*, jonka perusosa *nuljaska* saattaa sanana olla hieman outo monille nykyajan sienestäjille. Sienen keskeisimpiä ominaispiirteitä opetteleva sienestäjä voi kuitenkin saada apua etymologiasta, sillä *nulja* on äänteellisesti sukua deskriptiiviselle *nuli*-sanalle. Suomen murteissa *nuli* tarkoittaa 'paljasta, liukasta': *nulipääksi* sanotaan muun muassa sarvetonta lehmää tai poroa – joskus myös paljaspääksi ajeltua ihmistä. *Nulja* puolestaan on etymologisissa sanakirjoissa määritelty 'limaksi, liukkaudeksi tai iljanteeksi', ja *nuljaska* on esimerkiksi kiiskan tai matikan pinnalla luistavaa 'limaa'. Tässä merkityksessä *nuljaska* on myös siirtynyt yhden sieniryhmän nimeksi, ja lopulta *limanuljaska* itse asiassa on reduplikaatio, joka toistaa kahdesti saman merkityssisällön. Limaisesta lakistaan tunnettu 'Gomphidius glutinosus' (< kr. *gomphos* 'tulppa', lat. *glutinosus* 'tahmea') siis palautuu merkitykseen 'lima-lima'. (SKES ja SSA s.v. *nuli*, *nuljakka*.)

Se että edellä on puhuttu nimenomaan kotoperäisistä nimityksistä, ei tietenkään tarkoita, ettei sienennimissä olisi myös lainaa vieraista kielistä. Niinpä monet oppitekoiset nimet ovat suoria käännöslainoja: mm. *voitatti* eli *voisieni* on ruotsissa *smörsvamp*; *lehmäntatti* 'Boletus bovinus' taas on voinut saada vaikutteita sekä latinasta että ruotsista 'kosvamp' (ks. lisää Rautala 1995, 275–280). Käännöslainojen osuus sienisanastossa selittyy yksinkertaisesti sillä, että sienten käytössä suomalaiset ovat saaneet vaikutteita sekä idästä että lännestä, jopa antiikin roomalaisesta keittiöstä Ranskan ja Ruotsin välittämänä (ks. Härkönen 1998, 40–45).

Paitsi että sienien nimissä on suoranaisia käänöslainoja, on niissä mukana myös sellaisia nimiä, joiden vartalo on alkuaan lainasana mutta jotka ovat vakiintuneet osaksi nykysuomea ja joista on johdoksien avulla tehty uusi sienien nimi. Tällaisia perusosia ovat muun muassa *valmuska* ja *malikka* ~ *malikas*. Sienien tunnistamisen kannalta mielenkiintoinen esimerkki on eräiden myrkkysienien perusosa *seitikki*, jonka taustalla oletettavasti – mutta vain oletettavasti – on joko slaavilainen ’verkkoa’ tai balttien ’nuoraa’ merkitsevä sana. Tämä sana olisi alkuaan esiintynyt suomen sanassa *seitti* ’hämähäkin verkko’, josta sitten on muodostettu johdos *seitikki*. Sisällöllisesti johdos on hyvin looginen: etenkin nuorten yksilöiden lakin alta usein löytyy suojaavaa seittiä. (Ks. SKES ja SSA s.v. *valmu*, *mali*, *seitti*.)

6. Sienikulttuurin vaikutteita

Yleinen käsitys on, että sienien poiminta on Pohjoismaissa melko uusi ilmiö ja että varsinkaan Ruotsissa ja Länsi-Suomessa sieniä ei juuri ole osattu arvostaa (esim. Holmberg–Marklund 1998, 12). Arkeologian, kansatieteen tai kielitieteen valossa tämä käsitys ei kuitenkaan ole täysin hyväksyttävissä. Niin kuin jo Rautala on osoittanut, sienien nimeämisen osalta suomalainen sienikulttuuri ja mykologia on saanut erittäin paljon vaikutteita nimenomaan länsisuomalaisten kielimiesten nimestystyöstä (1995, 283). Kun Rautalan havaintojen tueksi vielä tiedetään *sienen* ja *vahveroisen* palautuvan nykymerkityksessään kantasuomeen, voidaan olettaa, että sienien tunnistaminen ja nimeäminen palautuisi mieluummin tuhansien vuosien taakse – ei suinkaan siirtokarjalaisten vaikutukseen tai 1800-luvulle ensimmäisiin suomenkielisiin sieniooppaisiin. *Tatin* ja *rouskun* etymologian perusteella sienestys vaikuttaisi silti varsin nuorelta toiminnalta. (Kielten kehityshistoriasta tarkemmin Häkkinen 1996, 46–63, 77–102; Kulonen 2000, 9–17.)

Suomalaisen sienikulttuurin ikää ei siis voida määritellä lingvistiksi auktogrammiksi, vaan valaistusta täytyy etsiä historia- ja sienitieteiden alalta. Tosin myöskään arkeologian avulla ei voida sanoa täsmällisesti, kuinka varhaisessa vaiheessa suomalaiset ovat sieniä oppineet käyttämään. Esihistoriasta voidaan vain Matti Huurteen (1998, 186) tavoin olettaa, että jo kivikaudella metsästä on löytynyt monenlaisia sieniä, ja tuskin kivikauden ihmiset ovat jättäneet niitä maistamatta, vaikka myöhemmät länsisuomalaiset eivät niitä ole pitäneet arvossa.

Se, että nykyään sienestys mielletään Suomessa nimenomaan itäiseksi ja karjalaiseksi perinteeksi, vastaa kyllä 1900-luvun tilannetta: sanastontutkimuksenkin valossa sienennimet ovat parhaiten säilyneet Savossa ja kaakkoismurteiden alueella. Esimerkiksi *rouskun* nimilaput sienien merkityksessä on muresanakirjan arkistoon kerätty kokonaan Savosta ja rajan taakse jääneestä

Karjalasta – muualla samaa sanaa on käytetty 'ruston' tai 'silakan mädin' merkityksessä (SMSA s.v. *rousku*). Toisaalta sana-arkistojen muistiinpanot vahvistavat myös sitä päätelmää, että aikaisemmin on kovasti epäilty sienten käyttöä ihmisravintona: esimerkiksi Raumalta on kirjattu tavanomainen toteamus, jonka mukaan "ei raumalaise enne *sienei* syöny vaa sanosiva niit *madonlakeiks*" (A. Ruonavaara 1950).

Itäisessä Suomessa sieniin on suhtauduttu selvästi suopeammin kuin läntisellä Raumalla. Karjalan kannaksella ja vanhassa Raja-Karjalassa sienten syönti oli vanha kansanomainen tapa, jota toisaalta edisti sekä Pietarin suurkaupungin läheisyys että seudun tiheä huvila-asutus, mikä merkitsi sienille myös taatua kysyntää (Vuorela 1983, 260). Murteiden sana-arkiston kokoelmissa sienten suosio ilmenee siten, että esimerkiksi Raudussa *mustasieni* eli *mustarousku* oli hyvin tunnettu sieni, joka kasvoi lepänsekaisessa metsässä melkein sammaleitten alla. Informantin mukaan mustarouskua pitikin etsiä paljain jaloin, koska silmä ei ollut nähdä niitä sammalikosta mustan värin vuoksi. (Ida Laine 1961.)

Sienten suosiota itäisessä Suomessa on yleensä selitetty slaavilaisten kulttuurien vaikutuksella. Slaavilaiset kansat ovat aina olleet innokkaita sienten syöjiä, ja ilmeisesti heidän vaikutustaan on, että myös Kaakkois-Euroopan kansat unkarilaisia sekä Itävallan ja Böömin saksalaisia myöten ovat käyttäneet sieniä ravinnokseen niin kauan kuin tiedetään (Rautavaara 1947, 132). Mielenkiintoista kuitenkin on, että slaavilainen vaikutus ei täysin aukottomasti selitä suomalaisen tai edes karjalaisen sienikulttuurin olemusta. Eroa on muun muassa siinä, että Suomessa ei aikaisemmin juuri syöty tatteja, vaikka niitä suosittiin sekä Venäjällä että Ruotsissa; myös rouskujen poiminnassa ja käsittelyssä on eroja venäläisten ja suomalaisten tai karjalaisten välillä (ks. Rautavaara 1947, 141).

Karjalaisen ja suomalaisen sienikulttuurin poikkeamat slaavilaisesta perinteestä selittyvät ennen muuta sillä, että suomalaiset ovat sienestyksessä saaneet vaikutteita myös lännestä. Itse asiassa vaikutteet palautuvat ajanlaskun alkuun, sillä niin kuin kansa- ja sienitieteellisten tutkimusten perusteella tiedetään, antiikin Kreikassa ja Roomassa sienet kuuluivat juhlaan ruokapöytään. Muun muassa roomalainen Marcus Valerius Martialis (n. 40 – n. 104) kirjoitti useita epigrammeja, joissa hän ylistää sienten arvoa ruokana. Häneltä on peräisin latinankielinen julistus *Aurum et argentum facile est, Lenamque tonamque mittere; Boletos mittere difficile est* 'On helppoa kieltäytyä kullasta ja hopeasta tai jopa puoleensavetävästä naisesta, mutta sienistä kieltäytyminen on vaikeaa'. Martialiksen tekstien perusteella roomalaiset todella arvostivat sieniä, ja niitä tarjoiltiin muun muassa grillattuina vihannesten ja villisian kanssa. (Roomalaisesta sienikeittiöstä ks. Dupont 1999, 125; Martialista suomennettuna 2000, sienistä erit. 144.)

Roomalaisten kiintymys sieniin selittyy ainakin osin sillä, että keisarikun-

nassa oli säädetty ylellisyyttä vastustava laki, joka kielsi käyttämästä ruoka-aineena eläinperäisiä erikoisherkuja. Näin herkkusuiden oli pakko turvautua kasvipäisiin ruoka-aineisiin. Tällöin sienet osoittautuivat käyttökelpoisimmiksi ruoka-aineiksi, koska niiden maku muistuttaa lihan makua. (Rautavaara 1947, 130.)

Rooman valtakunnan luhistuttua sieniperinne jatkui Italiassa, Espanjassa ja Ranskassa. Kansainvaellusten aikana Länsi-Eurooppaan saapuneet germaanikansat sen sijaan eivät sieniä juuri käyttäneet. Vain luostareissa vaalittiin vanhoja perinteitä ja tallennettiin latinankielisiä herkkuohteja, ja itse asiassa keskiajalla katolinen kirkko palautti sienet tärkeäksi paastoajan ruoka-aineeksi. Euroopan luoteis- ja pohjoisosissa uskonpuhdistus taas lopetti paastoamisen, ja sen seurauksena sienten käyttö on pitkään noudattanut uskontorajoja. Pohjoismaissa ja erityisesti Ruotsissa tapahtui kuitenkin yllättävä muutos julkisessa mielipiteessä 1800-luvulla, kun ranskalais-syntyinen Kaarle XIV Juhana Bernadotte nimitettiin vuonna 1810 Ruotsin kruununperilliseksi. Kotimaassaan hän oli tottunut syömään sieniruokia, ja kun hän Ruotsissa löysi herkkutatteja (ruotsiksi *karljohan*), tuli sienestyksestä sivistyneistön ja kaupunkilaisten suosima harrastus. Maaseudulla väestö sen sijaan yhä vierasti sieniä. (Rautavaara 1947, 130–132.)

Joka tapauksessa Ruotsissa virinnyt sieniharrastus vaikutti Suomessa vielä 1940-luvulla siten, että kantarellia poimittiin nimenomaan lännessä – rouskut olivat itäisen kulttuuriperimän sieniä (Vuorela 1983, 261). Mielenkiintoista itäisessä ja läntisessä sienikulttuurissa on, että niiden raja kuta kuinkin noudattelee vuonna 1323 solmitun Pähkinäsaaren rauhan rajaa – samaa rajaa, joka monilla elämänoilla (mm. murteissa, viljelykulttuurissa) erottelee läntistä ja itäistä perinnettä. Esimerkiksi vuonna 1944–45 raja ilmeni sienten käytön levinneisyydessä siten, että Itä- ja Keski-Suomessa sieniä käytti jopa 90 prosenttia talouksista; Ahvenanmaalla ja ruotsinkielisellä Pohjanmaalla sieniä käytti 10–20 prosenttia talouksista. Tosin jo 1940-luvulla sienten käyttöä edistänyt valistustyö näkyi siten, että läntisessä Suomessa sienten käyttö oli varsin runsasta Turun ja Helsingin vaikutuspiiriin kuuluvilla alueilla. (Ks. Rautavaara 1947, 140.)

Perimmäisenä selittäjänä läntisen ja itäisen sienestyskulttuurin eroissa on se, että kun sienten käyttö Länsi-Suomessa on sivistyksen tuoma harrastus, niin idässä sienet ovat vanhastaan kuuluneet kansanruokien raaka-aineisiin. Tosin on otettava huomioon, että jos katolinen kirkko aikoinaan piti sienikulttuuria elinvoimaisena Länsi-Euroopassa, niin vastaavasti myös ortodoksisella kirkolla ovat omat paastoaikansa, ja näin myös idässä uskonto on osaltaan

³ Ortodoksinen uskonto sienten käytön edistäjänä saattaa olla selitys siihen, että muista saamelaisista poiketen Suonijoen koltat käyttivät ruokanaan sieniä (Vuorela 1983, 261). Tosin kolttaamelaisten ovat saaneet uskonnonsa lisäksi myös muita vaikutteita karjalaisilta, mm. kolttavaimon päähiineen sekä katrilli-tanssin.

edistänyt sienten käyttöä ruokana.³ Itäiseen kansanperinteeseen nojautuvaa tietoisuutta ja sienestysaktiivisuutta läntinen valistustoiminta ei olekaan voinut korvata, ja siksi yhä 2000-luvun alussa suurimmat myyntitulot sienistä kerätään edelleen Itä-Suomessa.

7. Suomalainen alkuperä

Suomalaisen sienikulttuurin olemusta mutkistaa tieto siitä, että vieraiden kansojen vaikutuksen ohessa etenkin Itä-Suomessa näyttäisi olevan jäänteitä myös alkuperäisestä suomalaisesta sienikulttuurista. Niin kuin Marja Härkönen (1998, 52) muistuttaa, noin 400 vuotta sitten suomalaisia muutti Tverin Karjalaan, jossa he eristäytyivät ja säilyttivät alkuperäisen kulttuurinsa myös sienestyksessä. Näin olisi ilmeistä, että alkujaan suomalaiset ovat tunteneet vain kaksi sienilajia: *šienet* 'rouskut' ja *gribat* 'kaikki muut sienet, ei-rouskut, esim. tatit' (< ven. *grib*). Rouskuja karjalaiset yhä liottavat kylmässä vedessä ja suo-laavat ne raakoina; muut sienet – myös tatit – taas keitetään ennen ruoaksi valmistusta.

Sienten käsittelyssä Tverin karjalainen toimii täysin toisin kuin nyky-suomalainen. Yhtäläisyyksiäkin tosin löytyy juuri sienisanastosta ja kansanomais-ten nimitysten parista: muun muassa Polvijärvellä kirpeää haperoa on kutsuttu (SMSA s.v.) *pilperoksi* (Eino Tanskanen 1951), ja karjalaksi se on (KKS s.v.) *pilpo*, tverinkarjalassa *bilbo*. Suojärvellä ja Suistamossa kyseinen hapero tunnetaan muodossa (SMSA s.v.) *bilboi* (Elvi Pakarinen 1931). Nimitys viittaa sienien hauraaseen ja helposti murtuvaan rakenteeseen, ja siten se liittyy (SSA s.v.) *pilpa* sanaan, joka suomen murteissa esiintyy merkityksissä 'säle, pirstale', 'hilse, hitu' ja *pilva*-varianttina 'lastu, muru, roska'. Sama motivaatio on myös *hapero*-nimen takana. (SSA s.v. *pilpero*.)

Se että *šieni* Tverin karjalassa on 'rousku', houkuttelee ajattelemaan, että juuri rouskut ovat pisimpään olleet tuttuja suomalaisille sienestäjille. Näkökantaa voi perustella sillä, että nimenomaan rousku on ollut Tverin karjalaiselle niin tärkeä sieni, että sille on täytynyt antaa oma sukunimi eli nimen perusosa – tatteja tai muita ruokasieniä ei ole katsottu edes täsmällisen oma-peräisen nimeämisen veroiseksi, vaan ne on voitu nimetä ympäröivästä kulttuurista lainatulla sanalla *griba*. Rouskun merkitys vanhana suomalaisena ruokasienenä käy edelleen ilmi siitä, että itämerensuomalaisissa kielissä *vahvero*-sanat ovat vanhastaan merkinneet nimenomaan 'rouskua'. Tällä tavoin rouskun erityisasema on korostunut myös lähisukukielissä, mikä taas oikeuttaa päätelemään, että rousku ei ole ainoastaan suomalaisten vaan myös muiden itämerensuomalaisten kulttuurien alkuperäisin oma ruokasieni.

LÄHTEET

- DUPONT, FLORENCE 1999: *The Grammar of Roman Dining. Food. A Culinary History from Antiquity to the Present.* Columbia University Press. New York.
- EDELMAN, ETHEL 1989: *Sieninimistö. N. 1560 lajia, niiden suomalaiset, ruotsalaiset ja tieteelliset nimet synonyymeineen.* Turku.
- EWUNG 1995 = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen.* Band II. Kor–zs. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- HOLMBERG, PELLE – MARKLUND, HANS 1998: *Sieniopas.* Suom. Maija Rantala. Otava. Helsinki.
- HUURRE, MATTI 1998: *Kivikauden Suomi. Sakari Pälsin, Aarne Äyräpään ja Ville Luhon muistolle.* Otava. Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa.* Tietolipas 117. SKS. Helsinki.
- 1996: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa.* Tietolipas 147. SKS. Helsinki.
- 1999: Etymologi menee metsään. *Hiidenkivi* 4/1999.
- 2000: Suomen kirjakielen sanaston vakiintuminen. Esimerkinä suomalaiset linnunnimet. *Piiphiakielestä kirjakieleksi.* Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Helsinki.
- HÄRKÖNEN, MARJA 1996: Sienestyksen sata vuotta. *Luonnon Tutkija* 4/1996.
- 1998: Uses of mushrooms by Finns and Karelians. *International Journal of Circumpolar Health* vol. 57: 1.
- KIVINIEMI, EERO 1990: *Perustietoa paikannimistä.* Suomi 148. SKS. Helsinki.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja.* IV osa, O–P. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki 1993.
- KOSKI, MAUNO 1983: *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 391. Helsinki.
- 1992: Erilaisia metaforia. *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin.* Suomi 162. SKS. Helsinki.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 1996: *Sanojen alkuperä ja sen selittäminen. Etymologista leksikografiaa.* Suomi 181. SKS. Helsinki.
- 2000: Suomen ja unkarin kielet vuosituhanten varsilla. *1000-vuotias Unkari. 1000-vuotiaan Unkarin valtion kulttuurin juuret -seminaarin 26.–27.4.2000 esitelmät.* Castrenianumin toimitteita 60. Folia Hungarica 11. Helsingin yliopiston suomalais-ugrialinen laitos, Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.
- LUUKKONEN, MARSA – PELTONIEMI, TEIJA (toim.) 1995: *Sienestäjän opas. 81 yleisintä sienitämme.* Gummerus. Jyväskylä.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics.* Vol. 1. Cambridge University Press. Cambridge.
- LÖNNROT, ELIAS 1880: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja.* Jälkimmäinen osa N–Ö. SKS. Helsinki.
- MARTIALIS, MARCUS VALERIUS 2000: *Venus, viini ja vapaus. Epigrammeja.* Suom. Marja-Liisa Polkunen. Otava. Helsinki.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja I–III.* Lyhentämätön kansanpainos. Valtion toimeksiannosta teettännyt SKS. WSOY. Porvoo 1966.
- RAUTALA, HELENA 1995: Ovatko nyky-suomen sienten nimet Satakunnasta? *Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11.1995.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 51. Turku.
- RAUTAVAARA, TOIVO 1947: *Suomen sienisato. Tutkimuksia sen laadusta, suurudesta, käytöstä ja arvosta.* WSOY. Helsinki.
- SEPPÄNEN-PORA, IRJA 1979: *Apposkaalista mantsikkamöllöön. Karjalan kannaksen kansanruoka.* Kolmas, uusittu paino. Otava. Helsinki.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VII.* Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki 1955–1981.
- SMSA = *Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmat.* Sanalippujen mikrofilmijäljenteet säilytteillä Oulun yliopiston suomen ja saamen jaoksen nauhoitearkistossa.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3.* Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja SKS. Helsinki 1992–2000.
- ULVINEN, TAUNO – KOTRANTA, HEIKKI – HÄRKÖNEN, MARJA – KORHONEN, MAURI – JÄRVINEN, IRMA 1989: Suomen suursienten nimet. *Karstenia* vol. 29. suppl. 1989.
- VARIS, MARKKU 1998: *Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nyky-suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 717. Helsinki.
- VUORELA, TOIVO 1983: *Suomalainen kansankulttuuri.* 3. painos. WSOY. Porvoo.

MARKKU VARIS: *Names of mushrooms as a guide to a mushroom picker*

The aim of this study is to take a look at Finnish mushroom culture and at how mushrooms can be recognised through linguistic knowledge. The article is concerned with the motives for naming mushrooms, the metaphorical meaning of those names and the etymology of mushroom names. The primary area of these names are the so-called artificial or learned names (e.g. *karvarousku* 'hair milk cap; *Lactarius torminosus*'). In some cases popular names will be discussed (e.g. *partasieni* 'bearded mushroom; *Lactarius torminosus*').

My main finding is that in the naming of mushrooms all five senses are used: sight, touch, smell, taste or – even – hearing (mainly Finnish *rousku*-names 'milk cap'). The most important sense is sight. Due to their appearance the *voitatti* 'butter mushroom; *Suillus luteus*', *pikkurousku* 'small cap; *Lactarius thejogalus*', *keltahapero* 'yellow russula; *Russula claroflava*', *mustavahakas* 'black hygrophorus; *Hygrophorus camarophyllus*' and *viiruvalmuska* 'streaky agaric; *Tricholoma portentosum*' have been named.

At least the *sappitatti* 'biliary boletus; *Tylopilus fellus*', *mantelihapero* 'almond russula; *Russula integra*', *herkkutatti* 'dainty boletus; *Boletus edulis*' and *äikätatti* 'peppery boletus; *Chalciporus piperatus*', *äikä* referring to the mushroom's pungent flavour, have been named according to their taste. Naming according to smell can be attributed to the *lakriisirousku* 'liquorice milk cap; *Lactarius helvus*', *sillihapero* 'herring russula; *Russula xerampelina*', and *haisuhapero* 'stinking russula; *Russula foentes*'; and according to touch and sight to the *samettitatti* 'velvet boletus; *Boletus chrysenteron*' and *limanuljaska* 'mucus gomphidius; *Gomphidius glutinosus*'.

The basic use for a mushroom has been the reason for naming it according to a sense: *lehmäntatti* 'cow boletus; *Leccinum scabrum*' is, above all, fodder for cows; the poisonous *kärpäsieni* 'fly agaric; *Amanita muscaria*', for its part, has been used to repel flies. Habitat is the motive for *nummitatti* 'heath boletus; *Suillus bovinus*', *koivuhapero* 'birch russula; *Russula aeruginea*' and *meriherkkusieni* 'sea champignon; *Agarius bernardii*', for example. Also, a growing season has been the motive for naming some mushrooms: *hallavahakas* 'frost hygrophorus; *Hygrophorus hypothejus*' is, above all, the mushroom of late autumn.

Metaphorical names refer to a mushroom's properties in only a fuzzy way. Such a name is e.g. *korvasieni* 'morel lit. ear fungus; *Gyromitra esculenta*', which describes the appearance of the mushroom as a human ear in a figurative way.

Concerning the age of mushroom culture linguistics is unable to say anything with certainty. However, if we accept historical and mycological evidence, it seems reasonable to assume that Finns were using mushrooms a long time ago, longer in fact than has been suggested in mushroom guides. Examples of the use of mushrooms have come from both eastern and western areas of Finland, although it seems certain that mushroom gatherers have evolved a tradition of their own, and that the use of the milk cap as a food can be traced back a long way in history. In the area and culture of the Tver' Karelians we have some evidence concerning that history.